

Op de motor door het Zuidlimburgse dialectlandschap

“Twee jaar lang doorkruiste ik Zuid-Limburg op mijn motorfiets. In het begin van de jaren '50 maakte ik in zo'n 70 plaatsen optekeningen voor de dialectatlassen. In elk dorp zocht ik een of twee inwoners die de 144 opgegeven standaardzinnen naar hun dialect konden omzetten. Iedere vrije namiddag die ik als atheneumleraar had, sprong ik op mijn voor die gelegenheid gekochte motorfiets om weer een andere dialectspreker te horen. Soms, als de afstand met Tongeren te groot was, bleef ik zelfs overnachten.” Na ruim 40 jaar blikt André Stevens terug op zijn bijdrage aan de Reeks Nederlandse Dialectatlassen. De bijna 84-jarige Tongenaar behoort tot de weinige nog levende RND-enquêteurs, zeker in Vlaanderen, waar de atlasdelen eerder tot stand kwamen dan in Nederland.

Stevens spreekt nog altijd opvallend gedreven over het monnikenwerk dat hij destijds in opdracht van professor Blancquaert *mocht* leveren. Ze werkten met z'n vieren aan deel 8 van de RND, waarin de dialecten uit Belgisch Limburg en het zuiden van Nederlands Limburg behandeld worden. Blancquaert engageerde twee van zijn Gentse oudstudenten uit de Limburgse gouw, W. Goffin en J. Claessens, voor het werk aan dit atlasdeel. Zelf bezocht de Gentse taalkundige, zoals voor alle andere delen die tijdens zijn leven het licht zagen, ook in Limburg enkele dialectplaatsen - vooral de stedelijke gebieden - om er optekeningen in fonetisch schrift te maken. Als vierde medewerker werd André Stevens gekozen.

“Willem Pée, de latere opvolger van Blancquaert, die toen in Luik professor was, contacteerde mij met de vraag of ik mee wilde werken aan het Limburgse RND-deel”, herinnert Stevens zich. Hij was toen al een tijdje afgestudeerd en gaf les in het Middelbaar Onderwijs. Na eerst in de Athenea van Hasselt en Brussel “gestaan” te hebben, kon hij begin jaren '50 aan het Atheneum van zijn geboortestad een vaste betrekking krijgen. Na zijn studie Germaanse Filologie aan de K.U. Leuven was hij steeds in contact gebleven met het Leuvense Instituut

* De tekst van dit interview verscheen in een licht gewijzigde versie ook in het *Belang van Limburg*.

voor Dialectologie en hij had al een en ander gepubliceerd, vooral over de Haspengouwse dialectsituatie. In zijn inleiding bij deel 8 van de RND schreef Blancquaert over Stevens dan ook kort en goed: "Hij geniet de welverdiende faam een van de beste kenners te zijn van het moderne Limburgs." Het lag dan ook voor de hand dat Stevens voor de RND de opnemingen in Zuid-Limburg zou maken, terwijl de van Genk afkomstige W. Goffin Midden-Limburg deed en de Maaslander J. Claessens het Maasland en Noord-Limburg voor zijn rekening nam. De RND-medewerkers beschikten in de jaren vijftig nog niet over bandopnemers om de dialectwoorden en -klanken vast te leggen. Alles moest dus met de hand genoteerd worden. Opdat de verschillende enquêteurs de uitspraak van de 144 zinnestukjes op dezelfde wijze zouden registreren, werden ze bij de eerste opnemingen door Blancquaert vergezeld. Zo zocht ook Stevens in gezelschap van de professor Limburgse zegslieden op, in zijn geval in en rond Bilzen. "Zowel wij, de jongere medewerkers, als Blancquaert maakten bij die gemeenschappelijke opnemingen telkens een transcriptie. Aan het eind van de sessie vroeg Blancquaert dan de transcriptie van de medewerker om ze in Gent te kunnen vergelijken met de zijne. In de atlanten verscheen nadien voor al die plaatsen echter steeds Blancquaerts transcriptie". Zo was dat in die tijd, en vooral: zo was het bij Blancquaert.

De kwaliteit van dergelijke opnemingen is uiteraard recht evenredig aan de kwaliteit van de ondervraagde dialectsprekers. "Je hebt niet altijd in de gaten dat er iets fout zit bij de dialectspreker", geeft Stevens toe. "Sommige informanten zijn onbewust onderhevig aan invloeden van andere dialecten, anderen doen te veel hun best om goed dialect te spreken." Hoe ging hij te werk bij het zoeken naar geschikte zegslieden? "Ik vorderde systematisch. Wanneer ik klaar was met de opname in een dorp, dan informeerde ik daar al naar een mogelijke informant voor de volgende plaats. Meestal vormde dat geen probleem. In de jaren '50 waren er in Limburg nog voldoende authentieke dialectsprekers. Ik zocht bij voorkeur naar gewone volksmensen tussen de 50 en 60 jaar. In die tijd was er nog niet zoveel verschil tussen oude en jonge dialectsprekers. Stevens kan zich ook niet herinneren in Haspengouw ooit problemen gehad te hebben om informanten bereid te vinden tot medewerking. Soms vergde het wat uitleg en mensenkennis om de mensen duidelijk te maken waarover het precies ging. Maar ieder heeft zo zijn liefhebberij en ook een duivenmelker wilde wel spontaan aannemen dat er ook mensen zijn die van het beluisteren en noteren van verschillende dialecten hun hobby gemaakt hebben. Vaak begonnen mensen ook ongevraagd allerlei verschillen met de aanpalende dialecten op te sommen.

Dat hulpvaardige en gemoedelijke vond Stevens in Limburg. "In de plaatsen over de taalgrens en in het land van Overmaas, waar ik ook opnamen maakte, was het vinden van informanten veel minder evident. De oudere generatie sprak daar nog wel het Germaanstalige dialect van weleer naast het officiële Frans, maar het kostte soms moeite iemand te vinden die bereid was het dialect ook voor een wetenschappelijk onderzoek en tegenover een Vlaming te spreken. De notabelen in die Waalse dorpjes waren nogal wantrouwig ten opzichte van Vlaamse onderzoekers." Om de coöperatie in de plat-Dietse streek te bevorderen had Stevens daar steeds een briefje van Pée bij, waarop onder het briefhoofd van de Université de Liège werd meegedeeld dat het een wetenschappelijk onderzoek betrof dat mee gesteund werd door deze universiteit.

De taalstrijd op mensenformaat kon Stevens beleven in die Waalse dorpjes met een verdwijnend Nederlands dialect. Twee anecdotes illustreren de uitersten qua lokale ingesteldheid in deze regio. In Aubel, dorpje dat tot in de twintigste eeuw Nederlandstalig is geweest, vond de opnemer drie zegslieden, waarvan één socialistisch gemeenteraadslid was. Na de optekening vertrouwde deze laatste Stevens toe dat hij, gezien de nakende verdwijning van het Aubelse dialect, toch spijt had van de Frans-bevorderende houding die het lokale bestuur aannam. In een plaatsje bij Eupen verklaarde na moeizaam zoeken naar een bereidwillige dialectspreker uiteindelijk de burgemeester zelf zich bereid om de 144 zinnen van Blancquaert voor Stevens om te zetten. Dat ging zeer vlot. Na afloop verklaarde de burgervader aan de Vlaamse onderzoeker dat het enige talige probleem van de streek er volgens hem in bestond dat de grootouders nog leefden. Zo kwam het immers dat de jeugd die op school en van hun ouders alleen maar Frans te horen kregen, toch ook nog geconfronteerd werden met het bestaan van het lokale dialect.

Ondanks - of net vanwege - deze moeilijke omstandigheden, kweet André Stevens zich in de officieel Franstalige delen van zijn onderzoeksgebied met bijzondere ijver van zijn taak. Hij slaagde erin om voor alle dorpjes uit het land van Overmaas een RND-optekening te maken. Helaas was Blancquaert meer begaan met de praktische facetten van de dialectatlas, zodat een twintigtal transcripties van Stevens uiteindelijk niet werden opgenomen in deel 8 van de RND. In de inleiding luidt het lakoniek: "Tot onze spijt was het niet mogelijk al de door hem bewerkte plaatsen in de atlas op te nemen. Het net werd te dicht, en een blik op de kaarten zal volstaan om te zien dat zij ook nu reeds aan de grens van overbelasting zijn gekomen in de door de Heer Stevens en mij bewerkte zuidelijke zone." De mogelijkheid om deze

transcripties alleen in het tekstdeel van de atlas af te drukken en ze niet mee op kaart te brengen, werd door Blancquaert kennelijk niet eens overwogen. Ondanks herhaalde verzoeken werden Stevens deze onuitgegeven transcripties nadien ook niet meer terugbezorgd. Het is zelfs niet met zekerheid te zeggen of Blancquaert ze bewaard heeft. Als ze nog bestaan, vormen ze vandaag de dag een unieke bron van informatie over de inmiddels verdwenen dialecten in de plat-Dietse streek.

Het ontbreken van deze Overmase optekeningen vormt een dissonant in Stevens' goede herinneringen aan zijn RND-tijd. En er is er nog een, die met de jaren de gestalte heeft aangenomen van een dialectologisch zelfverwilt. Stevens wil het niet met zoveel woorden gezegd horen, maar in feite was hij de enige van de vier opnemers voor deel 8 van de RND die in het begin van de vijftiger jaren zicht had op de typisch Limburgse tonaliteit.

Het gaat daarbij over het verschijnsel dat de meeste Limburgse dialecten klinkers met twee verschillende toonpatronen kunnen uitspreken, de zogenaamde sleeptoon en de stoottoon. Dat verschil is van belang omdat het in bepaalde gevallen betekenisonderscheidend is. Zo verschillen in heel wat Limburgse dialecten "steen" en "stenen", "arm" en "armen" of "(voet)bal" en "bal" (danspartij) enkel doordat de eerste vorm met sleep- en de tweede met stoottoon uitgesproken wordt. De sleeptoon valt niet-Limburgers wel op - precies daarom hebben ze het vaak over "die zingende Limburgers" - maar dat het hierbij gaat over een oppositiesysteem, dat m.a.w. ieder(e) woord(vorm) ofwel sleep- ofwel stoottoon moet hebben, ontgaat de meesten. Ook Blancquaert had dit oppositiesysteem nog niet in de gaten. Hij en zijn twee Gentse oud-studenten noteerden in hun Limburgse transcripties dan ook enkel sleeptonen waar ze die overduidelijk hoorden.

Stevens had als een van de eersten begrepen hoe de vork aan de steel zat met die tonen en vroeg zich bij ieder te noteren woord dus af of het met sleep- of met stoottoon gerealiseerd werd. Hij noteerde wel enkel de sleeptoon met een speciaal teken (^), maar waar in Stevens' transcripties dus geen toonotatie staat, is dit als "stoottoon" te lezen; iets dat men in de optekeningen van de drie andere opnemers absoluut niet mag veronderstellen. Blancquaert verving dat teken voor sleeptoon in de publicatie overigens door onderlijning van de betreffende klinker. In zijn ogen zou door het gebruik van een diacritisch teken voor de tonaliteit "afbreuk (...) worden gedaan aan het fonetisch karakter van onze teksten, ten gunste van het fonologisch principe".

Toch is ook André Stevens niet onfeilbaar geweest bij het beluisteren van zijn RND-zegslieden. Jaren nadat atlasdeel 8 verschenen was, merkte de Tongerse dialectoloog zelf dat hij zich vergist had in een

viertal Belgisch Limburgse dorpen ten westen van Maastricht. Daar - zo bleek - werkt de tonaliteitsoppositie niet meer, omdat ze overbodig gemaakt is door secundaire klinkerverschuivingen. "Steen" en "stenen" luiden in die enkele dialecten dus bv. "stein" en "stain", beide met stoottoon. Bij zijn opnamen in die regio was Stevens ervan uitgegaan dat er oppositie moest zijn, had daardoor een aantal sleeptonen "hineingehört" en ze genoteerd waar ze erachteraf niet bleken te zijn. Hij vertelt het na al die jaren alsof het om een onvergeeflijke beroepsfout gaat. Dat zowel tijdens de redactie van de RND alsook in al die jaren erna iemand anders hier evenmin over gevallen is, vindt hij irrelevant. Het gaat voor hem om een gemaakte fout die rechtgezet moet worden. Met dat vaste voornemen loopt hij al jaren rond, maar de kwalen eigen aan de leeftijd hebben er tot hertoe steeds een stokje voor gestoken.

Eerst onlangs heeft hij de kans gezien er toch nog iets aan te doen en geen moment gearzeld. Samen met dr. J. Cajot, een bevriend dialectoloog afkomstig uit het gebiedje in kwestie, gaat de kranige 83-jarige André Stevens sinds kort opnieuw "de boer op" om informanten ter plaatse te ondervragen. Hij weet precies naar welke woorden hij moet vragen om de destijds onnauwkeurig genoteerde sleeptonen te verifiëren. Het tweetal gaat op zoek naar de begrenzing van dit Limburgse uitzonderingsgebiedje op vlak van de tonaliteit. Stevens gaat ook op zoek naar rust voor zijn door de gemaakte fout gekwelde wetenschappelijke geest. Na meer dan 40 jaar doet André Stevens een stukje van zijn RND-werk voor Blancquaert over. Net als toen doet hij dat zonder enige vergoeding, in zijn vrije tijd en met hart en ziel. Dit keer zal het definitief goed gedaan zijn.

J. Daan